

Мирослав Янакиев

СТИЛИСТИЧНИ ФИГУРИ*

Под **фигура** или **фигуративен израз** ще разбираме синоним, образуван или като се добавят думи към основното название, или като се отстранят думи от основното название.

Да вземем един пример. Вместо „нашата родина“, ние можем да кажем „родината“. Като кажем „родината“ и разбираме „нашата родина“, ние си служим със стилистична фигура, която се образува, като отнемем дума от основното название. Обратно, ако вместо „нашата родина“, кажем „нашата прекрасна родина“, в този случай към основното название ние прибавяме думата „прекрасна“. Получава се пак стилистична фигура и тази стилистична фигура е от втория тип.

Стилистичните фигури от първия тип, които употребяваме поради желанието да бъдем кратки, можем, да назовем **брахилогични стилни фигури**. На гръцки „брахи“ – значи кратко“, а „логос“ значи „дума, слово“. Обратно, фигурите, които се образуват чрез добавяне на думи, в стилистиката се наричат **плеонастични**. На гръцки „плеонастос“ значи „увеличен излишно“.

Към плеонастичните фигури ни потиква желанието да изтъкнем някакъв признак на предмета, макар че този признак се подразбира и без да е назован изрично. Когато кажем „нашата родина“, ние обикновено имаме пред вид, че тя е „прекрасна“, „красива“ страна. Но когато искаме специално да подчертаем, че тя е „прекрасна“, „красива“ страна, тогава ще си послужим с такъв плеонастичен синоним.

Към брахилогични фигури се прибягва, когато думи от основното название се подразбират, та можем да ги изпуснем, за да не се получи повторение. Ако сме принудени да употребим „българският народ“ в няколко изречения наред, ясно е, че можем да кажем само „народът“ и никой няма да ни се сърди. Предните изречения подсказват, че става дума за българския народ, а не за друг народ.

Плеонастични фигури

Най-широко разпространеното средство за образуване на плеонастични фигури е това, което поетите наричат **епитет**. Думата „епитет“ е пак старогръцка дума и в буквален превод на български значи „прилагателно“, но в модерната стилистика под епитет

* Във в. *Вечерни новини*, 1956, № 5, Бюлетин на нашия дописник и кореспондент, с. 11–15. Из лекцията, изнесена в курса по български език за дописниците.

разбират не само прилагателните, а и всякакви думи или съчетания от думи, които изпълняват службата на прилагателни имена. В израза „нашата прекрасна родина“ епитетът „прекрасна“ е прилагателно име, но вместо този израз можем да употребим израза „нашата родина, която поражява с красотата си“, където цялото словосъчетание „която поражява с красотата си“ представлява от гледище на стилистиката епитет, защото замества прилагателното.

Не всяко прилагателно име е епитет. Прилагателното е тогава епитет, когато не е логически необходимо. Да вземем за пример, изречението: „Смесените училища са такива училища, в които младежи и девойки учат заедно“. Ако отстраним в него прилагателното „смесени“, то става безсмислено: „Училищата са такива училища, в които младежи и девойки учат заедно“. Думата „смесено“ в това изречение не е епитет, защото е логически необходима. На времето в по-стари ръководства по стилистика този тип прилагателни са били наричани „необходими епитети“, а другият тип прилагателни, които не са необходими логически, са били наричани „украсителни, украсяващи епитети“.

В стилистиката сега не се говори за „необходими епитети“. Терминът „епитет“ напоследък се отнася само до „украсяващите епитети“, т. е. до тези думи, без които, ако произнесем изречението, пак ще разберем същото, но някаква подробност няма да бъде изтъкната, няма да бъде подчертана.

Съществува отдавнашен спор между епитетофили и епитетофоби – между хора, които обичат епитетите, и хора, които мразят епитетите. Едни ги препоръчват най-горещо, други смятат, че са излишни, че пречат. За Волтер „Прилагателното е врагът на съществителното“. Обратно, в ръководства по стилистика от по-старо време – XVII век, се твърди например, че епитетите украсяват речта, както скъпоценните камъни украсяват пръстена. Това са съвсем противоречиви и крайни становища, които взаимно се изключват. Ние не можем да се съгласим нито с едното, нито с другото.

Да се отрича изобщо епитетът е крайност. Употребата му обаче трябва да бъде обмислена. Журналистът най-често „постига“ шаблонност на изразите, като употребява епитети, без да ги обмисли предварително. Говорят например за ентусиазъм. Щом е само „ентусиазъм“, някак си слабичко изглежда. Дайте да му сложим едно „огромен“, за да зазвучи по-добре, а дали той е в действителност огромен, или не е огромен, това за нас не е важно. Ето така се раждат шаблоните.

Епитетите са различни по вид. Но те могат да се разделят на две големи групи – **постоянни епитети** и **оригинални** или **неочак-**

вани епитети. В групата на постоянните епитети трябва да се отдели място за **фолклорните епитети, народните епитети.**

В журналистическата практика фолклорните постоянни епитети може да се използват само в цитати от народни умотворения. Освен това, когато искаме умишлено да насочим читателя си към народните песни, към народните приказки, т. е. към народното творчество, също можем да си послужим с такива епитети.

Към тези епитети се отнасят и епитетите, които се наричат в езикознанието **етимологични.** Това са епитети, които повтарят съществителните под вид на прилагателно: „Тъмна тъмница“, „грозен грозник“, „страшен стражник“ и др. Този вид епитети, които са широко използвани в народното ни творчество, заслужават вниманието на журналистите и на писателите. Напоследък в нашата практика те са незаслужено забравени.

Споменахме за **необмислените епитети.** Тези епитети обикновено са **хиперболични** (преувеличителни), защото качеството, изразено с тях, не отговаря точно на фактите. На времето един наш журналист беше писал: „Новият, гениален труд на И. В. Сталин, който представлява значителен принос в марксистическата наука“. Явно, тук поне едното от двете прилагателни не е на място. Щом като е „гениален“ трудът, думата „значителен“ след това при „принос“ не може да бъде достатъчна. Щом като се говори за „значителен“ принос, думата „гениален“ пред „труд“ е много силна. В дописка на наш централен вестник четем: „Във фабриката призивът на столичните предприятия беше приет с огромно въодушевление“. А по-надолу: „Партийната организация и профорганизацията трябва още много да работят, защото само 20% от работниците са поели обещания във връзка с призива.“ Щом е било „огромно“ въодушевлението, трябва да се очаква че повечето работници са поели обещание. Думата „огромно“ е употребена неуместно.

Внимателният наблюдател може да открие в говора на определен обществен слой **характерни епитети** и да ги употребява за езикова характеристика. Всички големи писатели (наши и чужди) си записват, когато чуят интересни съчетания от думи, и после, където им потрябва, използват ги.

Хубав пример за такъв епитет, характеризиращ определени обществени среди, е епитетът „фатален“, вложен в устата на Бай Ганьо от Ал. Константинов. Бай Ганьо казва: „Па не забравяй да прибавиш отпред и фатален. Като чуя „фатален“, като че хващам някого за гушата.“ У него думата „фатален“ е свързана с диалектния глагол „фатам“ – хващам. Ал. Константинов е използвал този епитет, за да характеризира бай Ганьо като представител на

определена наша обществена среда. Ето в това отношение ние има много да се учим от нашите писатели.

Вътрешно сродни с епитета като средство за изтъкване на някакви качества са **епитетните наречия**. И за тях важат всичките препоръки, които важат за епитетите.

Често в дописки ще срещнете такива изречения: „Членовете на профорганизацията, след като разкритикуваха смело и открито недостатъците в работата на ръководството,...“. „Смело“ и „открито“ са епитетни наречия, обикновено взети не от фактите, а от лозунга, който е стоял окачен над президиума.

Друг начин, с помощта на който се създават фигуративни плеонастични синоними, са **сравненията** или **съпоставянията**. Сравнението, подобно на епитета, може да бъде постоянно, може да бъде и оригинално – ново. Постоянното сравнение прилича на шаблонното сравнение и е опасно така, както е опасен постоянният епитет, когато не го премислим. Но сравнението, за разлика от епитета, е склонно да бъде оригинално. Разбира се, оригиналността на сравнението е обусловена от богатството на впечатленията, които съдържа съзнанието на твореца. За да можеш да сравниш, трябва да има с какво да сравниш. Но трябва да се пазим от оригиналничене в сравнението. То се получава тогава, когато търсим да сравним на всяка цена, и то не така, както са сравнявали преди нас. Когато сравним слънцето с домати, безспорно, послужили сме си с оригинално сравнение. В действителност всичко е свързано, има прилика между всички неща, има прилика и между слънцето и домата. Но дали такова сравнение ще направи положително впечатление? Когато сравняваме нещо много познато с друго, също толкова познато, въпреки че е оригинално да сравним тия неща, читателите няма да са доволни.

Сравненията са ценни тогава, когато носят нови познания.

Един пример:

От Корея съветски журналист праща дописка до в. „Литературная газета“ за изказване на Ли Син Ман, в което Ли Син Ман казал, че ако го пуснат на север, той щял да помете комунистите от Северна Корея и щял да отиде да изгони комунистите и от Китай. Дописката започва със сравнение: „Българите имат една много хубава поговорка – „претеглил се бръмбарът на собствени везни и видял, че тежи 100 оки и повече“. За нея си спомних, когато четох последните закани на Ли Син Ман.“

Сравнението е разширено – то е доведено до няколко изречения. (Стилистичната фигура не е необходимо да се състои от едно изречение – може да съдържа и повече.) Съветският журналист Кожевников съобщава две неща – първо, изказването на Ли Син Ман и, второ, една поговорка на българите. Сравнявайки тези

неща, читателят открива, че те си приличат действително много и за него има двойна полза. Той е доволен.

Брахилогични фигури

Брахилогичните фигури са обусловени от по-прости неща. Тяхната класификация се извършва на граматическа основа. Нека разгледаме изпусканията на глаголите. Глаголите в българския език по правило се изпускат само когато са напълно еднакви по форма. Например „Един гледа сватба, а друг – брадва“. Тука е изпуснатата явно думата „гледа“.

Много рядко в българския език е възможно да се изпусне глаголна форма, която не е съвсем еднаква с употребената вече: „Аз ще ида в университета, а ти – в Медицинската академия“. Тук е изпуснато „ще идеш“. Такова изпускане е характерно само за разговорния стил. В книжовния език се избягва.

Когато в едно изречение се изпуска глагол, който е близък по значение на глагола от предното изречение, се явява **зевгма** (спряг). Примери за зевгми:

„След Девети септември Иванов се включва активно в работата на организацията в гимназията, а после и в ОК на РМС.“ Да „се включиш“ в работата на организацията в гимназията може, но да „се включиш“ в ОК на РМС не може. В ОК на РМС трябва да те изберат или трябва най-малко да те кооптират.

В сп. „Младеж“ (кн. 1, 1955 г.) беше писано за Западния парк: „В детския сектор ще бъдат поставени люлки, кът за забавни игри и приказки, езеро с риби, цирк, фонтан и пр.“ В детския сектор може да бъдат поставени люлки, но „кът със забавни игри“ не може да бъде „поставен“, а може да бъде „уреден“, „направен“. Не може да бъдат „поставени“ също „езеро с риби“, „фонтан“ и т. н.

Зевгмите са граматически недодялани словосъчетания и трябва внимателно да се избягват.

Широко разпространени са **брахилогичните на съществителни имена** и те не звучат така неправилно, както звучат зевгмите. Искам да говорим за руския народ и след това за българския народ. Вместо „руският народ и българският народ“ се явява брахилогичията: „руският и българският народ.“

Брахилогичията на члена обаче в такива изрази е недопустима. Неправилен е изразът: „руският и български народ“. Изрази като „руският и българският народи“ също звучат книжно и не са препоръчителни.

Ние трябва да се пазим от такива изрази не защото са неправилни, а защото създават лошо впечатление за автора си, впечат-

ление като от канцеларски бюрократ, който владее книжни форми на езика, а не владее народната реч, не си служи с народната реч.

Изрази от типа „21 кокошка“ също са брахилогични. „21 кокошка“ представлява съкращение от „20 кокошки и 1 кокошка“. Множественото число в тези случаи също звучи книжно, канцеларски. Затова по-добре е да се казва и да се пише не „31 минути“, а „31 минута“, не „21 кокошки“, а „21 кокошка“.